

“ ”

Guarania patronatuta egon da, kartzelatuta, esklabotuta

Alex Pancho Robles

Hizkuntza aktibista guarania

Garabidek antolaturik, Hizkuntzak Biziberritzeko Formazio Programaren barruan izan zen gurean Alex Pancho Robles (Camiri, Bolivia, 1995) iragan urrian. Guarania da, eta guaraniera hiztuna. 8 milioi hiztun inguru dira Bolivia, Brasil, Argentina eta Paraguain barrena, hizkuntza ofizialaren

estatusa du Bolivian eta Paraguain, eta zenbait eskualde jakinetan beste bi herrialdeetan. Kazetaritzan eta komunikazioan aditua da gure solaskidea. Boliviako petrolio-hiriburu omen da Camiri, baina Pancho Roblesen bidea ez du olio beltzak gidatzen, guarani izateak baizik.

 MIEL A. ELUSTONDO ZALDI ERO / ARGIA CC-BY-SA

Camirin bizi zara, baina ez hirigunean bertan, komunitate indigena guarani baten baitan baizik.

Eta inportantea da hori azpimarratzea. Itanamicua komunitatean bizi gara; 360 familia gara bertan. *Ita* da harri, *nambi* da belarri, eta *cua* da zulo. Camiri ondoan bizi gara, Parapeti ibaiak gaitu bereizten. Hiritik bertara bizi gara, baina apartealdi berean, eta horrek gure kultura eta identitatea indartzen laguntzen digu. Garaian, gure buruzagiek lortu zuten bizi garen tokian eskola irekitzea. Bertan ikasten dugu unibertsitatera arte.

Komunitatean bizi zaretela, zeuen kultura-hizkuntzei eusteko aukera handiagoa, ala?

Sasoi batean, bai, zeren argindarra sar-

“ ”

Guraso askok indar egin nahi dugu eskolan ere gure seme-alabek guaranieraz hitz egin dezaten

tu zenean aldaketa handi bat gertatu baitzen gure komunitatean. Argindarra sartzeak eraginik franko izan zuen gure hizkuntzaren egoerari dagokionean, aurretik ez baitzegoen telebistarik, ez bestelakorik. Eta, zinez, telebistarekin batera hasi zen gibelatzen gure kultura,

belaunaldiz belaunaldi transmititutako jakitatea, ipuinak eta beste. Izan ere, ordu arte, ohitura eta legea ziren ilundu orduko denak suaren ingurura biltzea, adinekoak elezaharrak kontatzen hasteko, eta jolas egiteko. Argindarra sartu zutenean, ordea, sartu zen telebista gure etxeetara, eta harixe begira hasi ginen denok, ipuin zaharrak-eta baztertuta. Eta agur mitoak!

Gurean, telebista baino lehen, irratiak eragin omen zuen galera hori.

Eta areago da orain, zelularrak [telefono mugikorrak] sartu direnetik.

Ikus-entzunezkoetan ari zara lanean, zeure komunitatearen alde.

Bai. Ez naiz unibertsitatean gradu bat ikasia, baina hainbat formakuntza-ikastaro

egina naiz Cochabamban, Prestakuntza eta Errealizazio Zinematografikoko Zentroan (CEFREC). Irabazi asmorik gabeko elkartea da, ikus-entzunezkoak sustatzen ditu, landa eremuko komunitate indigenen errealitatea erakusteko asmoz. Zentro horretan, hainbat komunitate indigenetako kideak trebatzen dira, komunikazioan, eta hortxe ikasi nuen.

Komunitate indigenen errealitatea erakustea da zentro horren helburua, beraz?

Komunitate indigenetako kideei geure gisako komunikazioa nola egin erakustea, geure ikuspegi eta kosmobisio propioetik, alegia. Geure lurraldeei buruzko erreportajeak-eta egiten ditugunean, geure begirada propioa baliatzea. Ohiko hedabide konbentzionalek egiten ez dutena, alegia. Haiek, edo ez dira guregana etortzen, edo etortzen direnean ez den gauzarik kontatzen dute. Niri, komunikazio arloa interesatu zitzaidan, prestakuntza ikastaroa burutu nuen, eta horretan ari naiz, kazetaritza eta komunikazio indigena praktikatzeko, norberak sentitzen duena adierazteko ahalmena lantzen, *ñe'e*-ren [hizkuntza guaraniaraz] bidez, hitz eginez.

Guaraniaraz lan egiten duzu, huraxe duzu ama hizkuntza.

Guaraniaraz jaio nintzen, gurasoek hala xe hitz egiten baitzuten eta. Diskriminazioz ere probatu zuten ez gutxi. Gurasoak patronatuan [etxaldean] hazi ziren, guaraniaraz mintzatzen ziren, patrioiak erreprimitu egiten bazituen ere, guaraniaraz hitz egitea galaraziz. Baina eutsi egin zioten eta, hori ez ezik, halako batean patronatu hartatik ihes egin zuten. Oraingo komunitatean gorde zituzten beren buruak, eta izan ziren libre: beren kulturaren arabera bizi ahal izan ziren. Harrezkero, gezurrik esateko beldurrik gabe esan nezake gurean, Pancho Robles familiaren baitan, kulturaren sustatzaile kartsuak garelako, gurasoek egindako bide horren oinarriak. Guztizko aldaketa izan zen patronatutik komunitate indigenaren baitara ihes egitea.

Egundaino halakorik aditu gabe nengoen.

Halaxe gure egiak! Gurasoek ez zuten ikasketarik egin ahal izan, ez irakurtzen ez idazten ikasi zuten, patrioiak ezer ikastea galarazi zielako, eta ezer ikasten utzi izan balie ere, gaztelaniaraz beharko zuketean, guaraniera zeharo baztertuta. Zer

Comemote

“Unibertitatean, arbelera joateko agindu zidan irakasleak. Kalkulu problema bat zen ebatzi beharrekoa. 150 ikasleren aurrean nintzen, urduritu nintzen, eta oker baliatu nuen matematika zeinuren bat. Eta irakasleak: ‘Non ikasi duzu, ordea?’. ‘Itanambikuan’. Eta irakasleak, berriz: ‘Non, gero!?!’. ‘Itanambikuan’. Eta, irakasleak, orduan: ‘A, hargatik ez dakizu ezer! Lehen Hezkuntzara itzuli beharko zenuke, ikastera!’. Ez nekien neure burua non ezkutatu. Landa eremuko nintzelako, guarania nintzelako... Gogotik umiliatu ninduen. Baina ez nion barkatu. ‘Honexek ahaldunduko naiz, gero! Erakutsiko zioat nik irakasle horri!’. Eta halaxe egin nuen, hurrengo azterketan kalifikazio ona ateratu, gu ere bagarela erakutsi denei! Eta, oraingok, hirikoak uste du guaraniok ez garela gauza. ‘A, hori guara(nia) da! Landakoa!’, hots egiten dute, mespretxuz. Edo, ‘hori *comemote*-a da!’. *Mote*-a, artoa da. Arto-jaleak garelako, alegia”.

edo zer irabazi genuen, hala ere, zeren ni, esaterako, komunitatean bertan jaio nintzen. Gurasoak hara heldu zirenean, zazpi familia baizik ez ziren komunitatean. 1960ko hamarkadako kontuak dira,

eta ez da, bakarrik, nire gurasoen kasua, hainbat lagun adibidea baizik. Hainbat komunitatek egin zuten bide bera. Guarania patronatuta egon da.

Patronatuta?

Kartzelatuta, esan nezake, esklabotuta, baina, gure arbasoek, ezkutuan ere, kultura-hizkuntzei bizirik eusten asmatu zuten. Egia da patronatuetan kultur erritualik ezin bete zutela. Liberatu zirenean besterik izan zen. Jakin ahal izan dudanez, bata patronatutik eskapatzen zelarik, beste bati ihes egiten laguntzen zion. Horrelaxe ibili gara guaraniok. Oraingok orain, instituzioen laguntzari esker, dokumental bat egin dugu berrekitze territorialari [patronatuetatik komunitate indigenetara jotzea] buruz, eta hainbat lekukotasun mingarri bildu ditugu. Fikzio film bat ere egin dugu, historia horren inguruan. Hainbat material dago gaiaraz, gazte garenontzat oso inportantea da gure aurrekoen testigantzen berri izatea.

Zer kontatzen dute, esate baterako?

Gure izebak, esaterako, salatzen zuen patrioiak ez ziotela estudiantzen utzi: “Patrioiak ez zidan utzi ezer ikasten, eta ezin izan dut ikasi irakurtzen ez idazten”. Dokumentalean esaten du horrek ezgauza sentiarazten duela, iruditzen zaiola seme-alabei bizi bat hobea emateko gauza ez dela izan. Orain besterik da, oraingo jendearen seme-alabek ikasketak egiten baitituzte, guarani izatea, eta guaraniera bera, ezertan baztertu gabe. Horrelaxe ari da, ezarian-ezarian, liberatzen guarania.

Guaranieraz ikasketak gauzaterik bada, egun?

Legez, bai. Baina, hamaikatan, paper erreka da: paperean idatzia den legea ez da aplikatzen. Eta, bestalde, errelato bat eraiki dute, eta nagusitu da hein batean, zeinaren arabera guaraniera atzerapena den. Horixe sartu diote buruan guraso askori, beren umeek gaztelania ikasi behar dutela, geroko geroan aukera handiagoak izango dituztela gaztelaniaz, ez guaranieraz. Ez pentsa, errelatoa ez da debaldetan zabaldu, nik neuk ere latz gogoetatu behar izan dut neure ondorioak ateratzeko.

Zein ondorio, esan nahi duzu?

Ama hizkuntza dela gauzarik inportantea. Eta holaxe.

“Eta holaxe”?

Boliviako hizkuntza nagusia gaztelania da, arlo gutiz gehienetan izan ere. Guaranierak lege aitortza du, legea betetzen ez bada ere. Hezkuntza sisteman bertan, nahiko lan. Seme bat dugu Lehen Hezkuntzako adinean, guaranieraz kanturrik-edo irakasten ote dieten jakin nahi nik, eta esan izan diot: “Ea, kantatu zer edo zer guaranieraz”. Eta ez daki. Gaztelaniaz bai, guaranieraz ez. Horrek garbi erakusten du zer pisu duen guaranierak gure hezkuntza sisteman. Hala ere, askotan, irakaslearen esku dago. Ez irakasle denek balioesten dute guaraniera. Irakasleak izan litezke guaraniera hiztunak, baliteke guaranieraz ere irakastea, baina beti gaztelania lehenetsita.

Zeuen komunitatean ere, ez duzue zeuen hezkuntza sistemaren gaineko eskurik?

Komunitateko buruzagiek esaten dute goi instantziek agintzen dutena bete behar dutela. Komunitatea estatutu ba-

“ ”

Telebistarekin batera hasi zen gibelatzen gure kultura

tek gidatzen du, eta guraso askok indar egin nahi dugu eskolan ere ikasleek, gure seme-alabek, guaranieraz hitz egin dezaten. Ez dago hizkuntza biziberritzeko beste biderik. Transmisioa ziurtatu beharra dago. Ildo beretik, Proiektu sozio-produktiboak (PSP) lantzen saiatzen gara, artisautzaren, buztzingintzaren eta gainerakoen bidez transmititzen den arbasoen jakitate nagusia berreskuratu ahal izateko.

Beste ezein komunitetako kideekin loturirik baduzue?

Nik neuk, bai. Hizkuntzaren aktibista gazte naizenez gero, beste hainbat komunitaterekin harremanetan jarrita nago, egin dugun film dokumental horren bidez, batik bat. Eskariak ere jasotzen ditut filma batean eta bestean erakustera joateko, eta halaxe ohartu naiz komunitate bakoitzak bere historia propioa duela, baina denek ere liberatzeko bidea hartu dutela. Gure filmak ere izen horixe du: *Gu+randyu*, “liberazio bidea”.

Nola bururatu zitzaizuen film dokumental hori egitea?

Komunitateko buruzagiaren eskaria izan zen. Lekukoak adintsuak zirela ohartuta, haien testigantzak betiko galduko ziren kezkatzen, filma egiteko proposamena egin ziguten; “egin beharra dago!”, geure buruei esan, eta egin genuen. Harro nago, lan bikaina, eskoletan

eta hainbat tokitan erakutsi ezinik ez dugu, gogoetari eragiteko. Guaranieraz egina dago, azpigituluak ditu gaztelaniaz. Hasi berria naiz ikus-entzunezkoetan, eta erronka ederra gertatu zitzaidan. Gure hizkuntzaren eta kulturaren maitale suharra naiz, gustatzen zaidana egiten dut, hobekien egiten dakidana eginez. Filmatzen, alegia.

Nola heldu zara Garabideko Aditu programara?

Batetik bestera nabil beti, saltsan, noiz-nahi komunitateko arduradunekin, edo kazetaritza indigenaren eskolako kideekin... Behin, Elias Caurey guaraniera idazle handiarekin kolaboratu nuen lan batean, eta hurrena, Garabidera etortzeko gonbita egin zidaten komunitateko arduradunek. Gutxi-asko azaldu zidaten zertan ari den Garabide, eta galdetu zidaten ea zer iruditzen zitzaidan hona etortzea, eta halaxe!

Munduan lau ertzetako komunitateetako kideak ezagutu dituzu hemengo egonaldian. Zer azpimarratuko zenuke?

Herri indigenak garela denok, problema berak ditugula, izan Marokon, izan Bolivian, izan Haitin... Eta, bestalde, hizkuntzaren aktibistak gara denok, geure ama hizkuntzen egoeraz kezkatuak bizi gara, desagertzeko arriskuan daudela oharturik, eta, oharturik, era berean, hizkuntza gure identitatea dela: gure bizia, gure izateko modua. Hizkuntza ez da, beste gabe, komunikazio tresna. Da kosmobisioa, da bizi-filosofia. Ama hizkuntza hiltzen bada, kultur ondare guztia hilko da, hizkuntzarekin batera datorrelako arbasoen jakitate osoa. Niri dagokidanez, hizkuntza dena da, guztia. Komunikazio tresna baino gehiago, askoz gehiago da hizkuntza. ●

Nobedadea

Abentura erraldoia

Salba dezagun kalejira

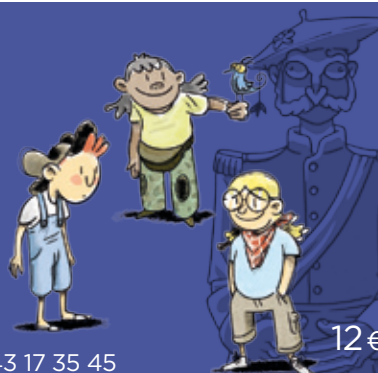
Gorka Bereziartua eta Adur Larreak ondutako ipuina. Alajaineta herriko jaiak datoz, baina aurrean inork ezin ditu erraldoiak kalean dantzatu, eskerrak izar, Ainubi eta Etxahun gai diren gauza miragarriak lortzeko, Kukutturlio maskotaren laguntzaz.

ARGIA

azoka.argia.eus

(+34) 943 17 35 45

12€